

Sønderjyske Årbøger 2022

Redaktion:

Anne Marie Ludvigsen

Mogens Rostgaard Nissen

Klaus Tolstrup Petersen

Merete Bo Thomsen

Mads Mikkel Tørsleff

Historisk Samfund for Sønderjylland

Forord

AF REDAKTIONEN

I år er det 100 år siden, Historisk Samfund for Sønderjylland blev grundlagt. Dette markeres på flere forskellige måder. Dels afholdtes i november en jubilæumsfest på Folkehjem med både foredrag og festligt samvær, dels er netop udkommet bogen *Sans for Sønderjyllands Historie. Historisk Samfund for Sønderjylland 1922-2022*, og endelig er afholdt en foredragsrække under titlen "Det Sønderjyske DNA gennem 100 år". Jubilæet skal naturligvis også markeres i denne årbog, hvor forfatterne bag førnævnte bog, Lars N. Henningsen og Hans Schultz Hansen, i deres artikel med næsten samme titel sammenfatter fortællingen om foreningens virke igennem de mange år. Artiklen er den sjette i denne bog.

Årbogens første artikel er skrevet af Ditte Kock og Jens Jacob Refshauge Beck, der undersøger hvorvidt den civile befolkning på Als var ramt af overdødelighed i krigsåret 1864, især som følge af sygdomme, som krigen førte med sig. Den anden artikel i bogen er fra Elsemarie Dam-Jensens hånd og handler om hollandske fliser på væggene i Rømøs ældre huse. Artiklen placerer handlen med disse fliser i det samlede handelssamkvem mellem Danmark og Holland.

Den tredje artikel i årbogen er skrevet af Anne Marie Ludvigsen, der fortæller om de enorme forandringer, afvandingen af Tøndermarsken og Gotteskoog førte med sig i perioden 1927-32, samt hvad dette betød for den lokale befolkning, der havde vænnet sig til at leve af og med vand.

Som nummer fire følger en artikel af Mogens R. Nissen, der handler om den sydslesvigske journalist Jakob Kronika, der efter 1945 måtte forsvare sig mod britiske anklager om at have været spion for det nazistiske styre.

Den femte artikel i årbogen er en kildeudgivelse, fremdraget og kommenteret af René Rasmussen. Det drejer sig om John Nis Lorensens erindringer om tiden som feltlæge under 1. verdenskrig.

Som årbogens sidste artikel, der efterfølger jubilæumsartiklen nævnt ovenfor, har SSW-politikeren Anke Spoorendonk skrevet sine erindringer om dagene efter landdagsvalget i 2005, hvor mindretalspartiet blev tungen på vægtskålen og siden parlamentarisk grundlag for den efterfølgende regering.

Som altid er årbogen også spækket med boganmeldelser, beretninger fra museer og forskningsinstitutioner i Grænselandet samt naturligvis fra Historisk Samfund for Sønderjylland.

God læselyst!

Redaktionen.

”De kalder mig en Nazi-Spion”

Jacob Kronikas forsvar mod britiske spionanklager

AF MOGENS ROSTGAARD NISSEN

Den sydslesvigske journalist Jacob Kronika forsvarede sig i september 1946 mod anklager om, at han havde været spion for det nazistiske regime. I en stort opsat artikel i den danske avis *Nationaltidende*, bragte han sit forsvar mod anklagerne. På den samme tid var Kronika ved at blive valgt til formand for Sydslesvigsk Forening (SSF), og han var førende i kampen for at få gennemført en ny grænseafstemning i Sydslesvig. I denne artikel vurderes Kronikas forsvar og de britiske besættelsesmyndigheders mulige interesse i at stemple ham som nazi-spion. Den danske avis *Social-Demokraten* gik også ind i diskussionen, og avisens mulige interesse i at miskreditere Kronika vurderes derfor også.

Indledning

Jacob Kronika er et ikon inden for sydslesvigsk og dansk pressehistorie. Han var tilknyttet de danske mindretalsaviser fra begyndelsen af 1920'erne, indtil han i 1963 gik på pension som chefredaktør på *Flensborg Avis*. Samtidig var han fra 1932 korrespondent i Berlin for *Nationaltidende* og senere også for *Svenska Dagbladet*.¹ Desuden var han op gennem 1930'erne og under 2. verdenskrig det danske mindretals semiofficielle repræsentant i Berlin, hvor han på mindretallets vegne forhandlede med forskellige regeringsmyndigheder.²

Efter krigens afslutning var han fortsat journalist i Tyskland, hvor han af de britiske militærmyndigheder var akkrediteret som krigskorrespondent. Desuden var han en meget aktiv foredragsholder i Danmark og i Sydslesvig med et klart budskab om, at der skulle gennemføres en ny grænseafstemning, så Flensborg og Sydslesvig fremover kunne komme til at tilhøre Danmark.³ Endelig var han på vej til at blive valgt til formand for mindretallets hovedforening, Sydslesvigsk Forening (SSF), men trak til sidst sit kandidatur på grund af de britiske myndigheders modstand imod ham. Han havde stor gennemslagskraft, ikke mindst i Danmark, og han blev i stigende grad et problem for briterne, som ønskede ro i Sydslesvig.⁴ Derfor gik de britiske besættelsesmyndigheder efter Kronika og forlangte, at han helt stoppede sit politiske engagement, hvis han fortsat ville være krigskorrespondent i Tyskland.⁵

Jacob Kronika omkring 1960. Han blev født i Broager i 1897 i en dansksindet familie, og i 1909/10 flyttede familien til Flensborg. I 1916 blev han student fra det tyske gymnasium og derefter indkaldt til tysk krigstjeneste. Efter at han blev sygemeldt, læste han en kort tid ved universiteterne i København og Kiel, inden han fra 1919 til 1931 var redaktør på den tysksprogede danske avis Neue Flensburger Zeitung, der fra 1925 blev til Der Schleswiger og nogle år senere en del af Flensborg Avis. Samtidig var han 1924-26 den første leder af Dansk Generalsekretariat i Flensborg. I begyndelsen af 1932 flyttede han til Berlin, hvor han frem til 1945 var korrespondent for den danske avis Nationaltidende/Dagens Nyheder og Svenska Dagbladet. Desuden var han det danske mindretals semiofficielle talsmand i årene 1932-45. I den umiddelbare efterkrigstid kom han tilbage til Flensborg og var meget kraftigt involveret i mindretallets kamp for at opnå en ny grænseafstemning. Kronika var tysk statsborger, men fik et dansk pas kort før den tyske kapitulation i 1945 efterfulgt af et dansk statsborgerskab i efteråret 1945. I 1950'erne var han korrespondent i Bonn for Flensborg Avis, hvor han igen var mindretallets talsmand i den tyske regeringsby, og han sluttede sin journalistiske karriere som chefredaktør for Flensborg Avis 1960-64. Kronika var også forfatter og udgav flere bøger, især om emner relateret til opholdet i Berlin under nazismen. Kronika døde i København i 1982 og er begravet på kirkegården i Rinkenæs. Billedkilde: ADCB, ukendt fotograf.

Kronika forsvarede sig i september 1946 mod angivelige britiske anklager om, at man havde fundet en sagsmappe om Kronika i Gestapos arkiver. Det skete i en stort opsat artikel i den konservative avis *Nationaltidende*, hvor han også var ansat som Tysklandskorrespondent.⁶ Og det er dette forsvar, som fokus rettes imod i denne artikel; hvorfor skrev Kronika artiklen, og hvilke argumenter brugte han for at tilbagevise anklagerne? Samtidig vurderes de mulige interesser, briterne kunne have i at stemple ham som en nazi-spion, og – i forlængelse heraf – den danske avis *Social-Demokraten*s ønske om at kritisere ham for at have været nazist i de første år efter den nazistiske magtovertagelse i Tyskland i 1933. *Social-Demokraten* skrev således nogle lederartikler om Kronika den 6., 7. og 8. september 1946. I den første reflekteredes der over Kronikas udtalelser i *Nationaltidende* dagen forinden, og han blev kritiseret skarpt for sin erkendelse af, at der gik tre-fire år efter den nazistiske magtovertagelse, før han tog afstand fra nazismen. Dagen efter var *Social-Demokraten* fortsat kritisk over, at Kronika ikke fra starten havde sagt fra, og fulgte op med en stærk kritik af, at Kronika "bebudede illegal virksomhed fra det danske mindretals side", når han aldrig havde opfordret mindretallet "til ulovligheder mod Nazi-tyranniet". I den sidste korte artikel 8. september 1946 var det igen alene en kritik af Kronikas "opsigtsvækkende erklæring" om, at det først var efter 1936, at han havde "gennemskuet nazismen i hele dens djævelske væsen".

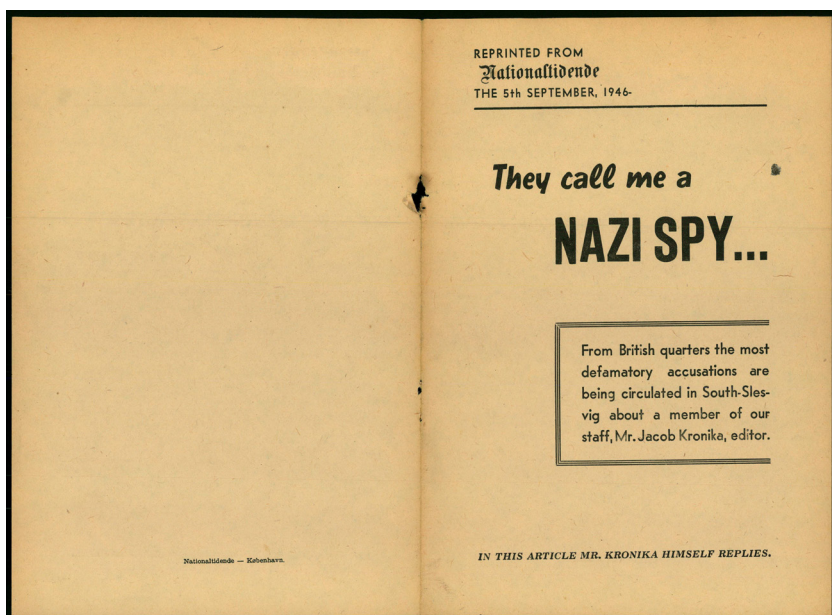
Der er ikke tidligere skrevet om den angivelige spionanklage mod Kronika og hans forsvar imod den, men der er flere historikere, der har behandlet det danske mindretals forhold og politik i den umiddelbare efterkrigstid. Johan Peter Noacks afhandling er hovedværket om mindretallets politiske historie, og han har indgående behandlet forholdene 1945-47.⁷ Martin Klatt har i sin ph.d.-afhandling *Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-1955* vurderet betydningen af de mange tyske flygtninge fra Pommern og Østpreussen, som slog sig ned i Slesvig-Holsten ved krigsafslutningen, i forhold til den store vækst i tilslutningen til det danske mindretal i den umiddelbare efterkrigstid.⁸ René Rasmussen har analyseret de danske mindretalsaviser i perioden 1930-45 og har i den forbindelse også forholdt sig til Kronikas betydning for *Flensborg Avis* og *Der Schleswiger*.⁹

Der er et stort privatarkiv efter Jacob Kronika i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB).¹⁰ Heri er der også materiale om spionsagen, men ingen dokumenter, som beviser eller modbeviser spionanklagens eksistens, ligesom det ikke er fundet i andre arkiver.

Forsvarsskriftet

Jacob Kronika valgte at tage tyren ved hornene, da han forsvarede sig mod de angivelige anklager om, at han havde været spion for det nazistiske regime. Han udsendte forsvaret i *Nationaltidende*, hvor han også regelmæssigt fortalte læserne om det danske mindretals forhold i Sydslesvig og især om problemerne i forhold til de britiske besættelsesmyndigheder i Slesvig-Holsten.¹¹ Efter at have været *Nationaltidendes* Berlin-korrespondent gennem 14 år var han velkendt af avisens læsere, og det spillede utvivlsomt ind i hans overvejelser om, hvor og hvordan han skulle præsentere forsvaret.

Artiklen stod på forsiden og side to, og overskriften: "De kalder mig en Nazi-Spion" var meget sigende for indholdet.¹² Det var ingen let sag at forsvare sig imod anklagerne, fordi de var sat i gang som en "hviske-kampagne" af "englænderne i Sydslesvig", hvor blandt andet en "meget højstående britisk officer" over for "en kendt dansk sydsles-

Jacob Kronikas forsvar i *Nationaltidende* 5. september 1946 blev også oversat til og udgivet på engelsk. Så var han sikker på, at de britiske besættelsesmyndigheder kunne forstå det. ADCB: P29-35-7.

viger" havde bagtalt Kronika og stemplet ham som spion for det nazistiske regime. Det er uvist, hvem den britiske officer var, ligesom det heller ikke er klart, hvilken kendt dansk sydslesviger der hentydedes til. Kronikas forsvar var i det hele taget ikke særlig konkret udformet, og det trak troværdigheden ned. Briterne skulle have antydnet, at de i Gestapos arkiv havde fundet bevis for, at der havde været kontakt med Kronika – men de offentliggjorde ikke dokumenterne og præsenterede aldrig en officiel anklage. I Kronikas arkiv er der en lille, kort note fra en samtale, han havde haft med journalist på *Berlingske Tidende* og forfatter til flere grænsepolitiske bøger i den umiddelbare efterkrigstid Tage Mortensen, hvor denne er citeret for at have omtalt: "Antydninger om, at der ledes efter bilag over beløb, som De har modtaget af NS-regeringen – for meddelelser om Sydslesvig!!!"¹³

Det er ikke helt klart, hvorfra oplysningerne om det angivelige fund af Kronikas navn i Gestapos arkiv stammede, men han var selv overbevist om, at det måtte være den danske nazist Ove Leif Guldberg, der stod bag.¹⁴ Guldberg blev dømt ved Københavns Byret i februar 1947 for under krigen at have givet oplysninger om danske journalister i Berlin til Reichssicherheitshauptamt (RSHA), og "den tanke forekommer meget nærliggende, at det er Guldberg og ingen anden, der er ophavsmanden til et kartotekskort om mig."¹⁵ Kronika var også parat til at gå videre med sagen, men chefredaktøren på *Nationaltidende*, Niels Jørgensen, som han havde sendt beretningen med Guldberg-forklaringen til – sammen med andre mennesker i Sydslesvig og i Danmark – anbefalede ham stærkt at lade være og i øvrigt glemme spionanklagerne og komme videre.¹⁶ Kronikas brev og Jørgensens svar var fra februar 1947, og Kronika valgte at følge anbefalingen og gik ikke videre med sagen.

I sit forsvar tilbage i efteråret 1946 forsøgte Kronika at illustrere, hvor usandsynligt det var, at han havde været Gestapo-spion, og i nærværende artikel udfoldes hans argumenter i den rækkefølge, de blev præsenteret i forsvarsskriftet.¹⁷ Han henviste til, at der kort efter det tyske angreb på Danmark 9. april 1940 blev foretaget en grundig husundersøgelse i hans hjem, og at han ved samme lejlighed blev forhørt i Prinz-Albrechts-Straße i Berlin "af folk fra en SS-afdeling", hvor han blev anklaget for spionage imod Tyskland. Baggrunden for det var, at Kronika i dagene op til det tyske angreb havde skrevet flere alarmerende artikler i *Nationaltidende*, hvor især artiklen 8. april, "Truslen mod Nordens fred", var markant, idet han nærmest forudsagde angrebet ved at notere, at "om et døgn eller mindre kan der være skabt en helt ny situation

Påstanden var ikke grebet ud af den blå luft. Faktisk havde Kronika tæt forbindelse med de to højtstående embedsmænd ved det danske gesandtskab i Berlin, marineattaché Frits Hammer Kjølser og legationsråd Vincens Steensen-Leth. Det blev bekræftet under den undersøgelse, som Folketinget iværksatte kort efter befrielsen af Danmark, som er udgivet i Den Parlamentariske Kommissions (PKB) rapporter.²⁰ Kjølser og Steensen-Leth pressede på for, at der i begyndelsen af april blev sendt alarmerende rapporter til Udenrigsministeriet i København om, at der var en akut trussel om et tysk angreb på Danmark, mens gesandten Herluf Zahle var mere tilbageholdende i sine indberetninger. Det var særligt under afhøringen af Kjølser 17. juli 1945, at detaljerne om samarbejdet med Kronika og korrespondenten for *Berlingske Tiden- de*, Helge Knudsen, blev fremlagt.²¹ Ifølge Kjølser udvekslede han og Steensen-Leth informationer med de to korrespondenter og bad dem om at skrive alarmerende artikler i de respektive danske aviser, ligesom korrespondenterne orienterede Kjølser og Steensen-Leth om de underretninger, de indsamlede via deres kontaktnet i Berlin. Kjølser gjorde også opmærksom på, at situationen i Berlin var så truende, at han og Steensen-Leth besluttede at "anvende alle til rådighed stående midler for at få København underrettet om de eksakte forhold." Derfor havde de bedt Kronika og Knudsen om at benytte deres kanaler til de respektive avisledelser, som igen skulle sende oplysningerne videre til Udenrigsministeriet.²² Om Kronika oplyste han videre, at de kendte hinanden rigtig godt, og at han havde den største tillid til ham, ligesom Kronika "havde særdeles gode kilder."²³

Kronika har i et brev af 8. maj 1946 til kommissionen suppleret oplysningerne om betydningen af kontakten mellem ham og det danske gesandtskab samt om, hvordan han fik sendt de alarmerende oplysninger til *Nationaltidendes* redaktion i København.²⁴ Heri bekræftede han grundlæggende den udlægning, Kjølser var kommet med et års tid forinden. Kronika fortalte, at han gennem alle de år, han var i Berlin – fra 1932 til 1945 – havde haft en aftale med telegramredaktør Vilhelm Petersen, der som Kronika var sydslesviger, om, at "jeg i særlige situationer i et mere eller mindre tilsløret sprog [...] lod ham få underretninger", som blev sendt videre til chefredaktøren Aage Schoch samt til de to redaktører Franz v. Jessen og Peter de Hemmer Gudme. Disse særlige beskeder blev regelmæssigt givet videre til "danske autoriteter, f.eks. til Udenrigsministeriet." Dette var også sket i begyndelsen af april 1940. Kronika beskrev også, at han i perioden op til den tyske

besættelse af Danmark havde talt fuldkommen åbent med Kjølens og Steensen-Leth om de tyske angrebsplaner.

Ellers kunne Kronika fortælle, at han havde tilintetgjort sine personlige noter vedrørende de telefoniske indberetninger til *Nationaltidende* fra dagene op til angrebet, og at det havde været heldigt, da hans hjem kort efter var blevet ransaget og han selv anklaget for "militærspionage".²⁵ Hvis ikke han havde tilintetgjort disse noter, kunne det have fået alvorlige konsekvenser for ham.

Forsvarsskriftet i *Nationaltidende* slog således på flere af de samme strenge, som Kronika havde anført over for Den Parlamentariske Kommission nogle måneder forinden. Hverken i forsvarsartiklen eller i beretningen til kommissionen anførte Kronika dog, at flere af de mænd, han havde tæt kontakt med ved *Nationaltidende* – Schoch, de Hemmer Gudme, v. Jessen med flere – kom på kant med den tyske besættelsesmagt i Danmark og blev tvunget væk fra deres arbejde på avisen og senere tilknyttet den borgerlige del af den illegale presse i Danmark. Desuden blev *Nationaltidende* førende i modstanden mod nazismen og besættelsesmagten.²⁶

I forsvarsartiklen henviste Kronika til et foredrag, han havde holdt på Hindsgavl Slot i 1937 på et konservativt højskolekursus.²⁷ Emnet for foredraget var "Storpolitik set fra Berlin", og han tog foredraget som udtryk for, at han på dette tidspunkt havde gennemskuet nazismen og det nazistiske regime. I oplægget havde han advaret tilhørerne, heriblandt flere konservative rigsdagspolitikere, om truslen fra det nazistiske Tyskland. Ved samme lejlighed holdt *Nationaltidendes* London-korrespondent, Emil Blytgen-Petersen, et foredrag om "Storpolitik set fra London". Den konservative pressetjeneste udsendte en kort, intetsigende beskrivelse af de to korrespondenters foredrag, der blandt andet blev bragt i *Sorø Amts Dagblad* og *Viborg Stifts-Tidende*.²⁸ Kronika har i erindringsbogen *Lys i Vinduet*, forklaret, at han på forhånd var blevet garanteret, at foredraget ikke blev refereret.²⁹ Der er bevaret et udateret talemanuskript, der er skrevet – eller gengivet – i begyndelsen af 1950'erne, hvor det også blev udgivet i *Südschleswigsche Heimatzeitung*.³⁰ I dette talemanuskript præsenterede Kronika en skarp analyse af det nazistiske regimes ekspansive politik og ønsker om et nordisk Europa under tysk ledelse, og han forudsagde en krig, hvis Storbritannien som forventet ikke ville affinde sig med den aggressive tyske udenrigspolitik. Kronika forudsagde også, at Danmark sammen med Norge, Sverige og Finland ville blive en del af dette nordiske Stortyskland, hvor landegrænserne og landenes suve-

rænitet ville forsvinde. Desuden gjorde han det klart, at Tyskland ville kolonisere i Øst-, Syd- og Mellemeuropa og dermed lagde op til et opgør med Sovjetunionen, mens Storbritannien ville få lov til at bestå som selvstændig, nordisk østat.

Hvis Kronika fulgte dette talemanuskript i juni 1937 – det kan ikke siges med sikkerhed, idet foredragsnoterne er udaterede – må det unægteligt have virket stærkt bekymrende for de konservative tilhørere, ligesom ingen af dem kunne være i tvivl om Kronikas afstandtagen fra Hitlers Tyskland.

I forsvarsartiklen fra 1946 forklarede Kronika derefter, at han ikke umiddelbart efter den nazistiske magtovertagelse i 1933 havde taget afstand fra regimet. Frem til 1936

... hørte jeg desværre ikke til dem, der fuldt ud gennemskuede nazismen i hele dens djævelske væsen. Jeg troede på en *modus vivendi*. Jeg troede på mange af de højtidelige forsikringer og erklæringer, der blev afgivet af ledende og ansvarlige nazister. Det var min fejl.³¹

Han beklagede også, at

... min modstand over for nazismen fra 1937 til 1945 fandt desværre ikke udløsning i den åbne, aktive og hensynsløse kampindsats. [...] Vi er formodentlig en hel del, der, fortrydende at vi overhovedet lod os binde, er klare over, at det eneste rigtige over for kampen mod onde magter må være dette: fra første færd at tage den fulde risiko.³²

Derimod var han helt uenig med briterne i, at hans roman *Revolution* fra 1935 havde været nazistisk. Selv om bogen var skrevet på et tidspunkt, hvor han ikke "vidste nok om det dæmoniske i nazismen", så var den ikke skrevet af en nazist og ikke for nazismen, og bogen var "trods dens mangler en slags tidsdokument."³³

Revolution er fortsat interessant at læse, primært fordi det er en skildring af forholdene i Berlin i tiden omkring magtovertagelsen i 1933, mens den omvendt ikke er noget litterært mesterværk.³⁴ I romanen kom Kronika ind på de nationale spændinger mellem Tyskland og Polen, der også fik betydning for familier, hvor fædre og sønner risikerede at komme til at stå på hver sin side i den nationale kamp. Kampene mellem nazister og kommunister i begyndelsen af 1930'erne blev også skildret. Han sluttede bogen med en fortælling om, at befolkningen frivilligt bakkede op bag nazismens appel om nationalt fællesskab, hvilket kan tolkes som Kronikas støtte til nazismen. Det kan dog også tol-

kes som en faktuel konstatering af, hvad der skete i Tyskland omkring magtovertagelsen.

I sidste halvdel af 1930'erne havde Kronika kontakt med Ejnar Vaaben, som siden 1922-23 havde været overbevist nazist, efter at han som ung studerende havde oplevet Hitlers kupforsøg i München.³⁵ Vaaben brød i 1934 med Dansk Nationalsocialistisk Arbejderparti (DNSAP) og dannede i stedet Danmarks Nationalsocialistiske Parti (DNP) og stod derefter i skarp opposition til DNSAP og især til Frits Clausen, der var leder af DNSAP. Korrespondancen mellem Kronika og Vaaben forløb fra januar 1936 til november 1938, men med et par enkelte breve fra Vaaben til Kronika i maj og august 1940. Det var mest Vaaben, der sendte breve til Kronika, som kun sendte enkelte svar.³⁶ Vaaben var interesseret i at bevare kontakten til Kronika – og til Ernst Christiansen og *Flensborg Avis* – for at få ham til at skrive anmeldelser af forskellige artikler og bøger, som Vaaben havde skrevet. Ernst Christiansen var chefredaktør for *Flensborg Avis* fra 1906 til sin død i 1941. Han var stærkt dansknational, og i mellemkrigstiden var han reelt det danske mindretals politiske leder. Vaaben ønskede især, at hans bog *Danmarks Historie* fra 1938, der var en oversættelse af *Europas Geschichte als Rassenschicksal* – Europas historie som raceskæbne – der udkom et par år tidligere, samt en artikel, han havde skrevet om forfatteren Johannes V. Jensen, blev anmeldt.

Det virker ikke, som om Kronika havde noget større behov for at skrive de ønskede anmeldelser, og i et brev 12. maj 1936 begrundede han det:

Jeg er i visse kredse hjemme i Danmark udskreget som nazist. Dette gjorde ingenting, hvis jeg var privatmand. Men jeg er sydslesviger, det danske mindretals repræsentant i Berlin og *Flensborg Avis'* mand. [...] Jeg vil ikke bringe *Flensborg Avis'* eksistens i fare. Derfor er jeg "reserveret".³⁷

Kronika understregede, at disse oplysninger blev givet i "den allerstørste fortrolighed", og at brevet udelukkende var til Vaaben. Han sluttede brevet med at forklare:

Når man er *Flensborg Avis*-mand, så er dermed ens politiske holdning afgjort. Man er dansk, national; står over partierne; blander sig ikke aktivt i dansk politik – ud over dette, at man føler det som sin pligt, overalt i det danske folk at holde nationalbevidstheden, fædrelands- og folkesindet i live.³⁸

Det er vanskeligt at fortolke brevet, men det står i hvert fald klart, at Kronika havde viden om, at han af nogle danskere blev regnet for at være nazist, og at det var et prædikat, han som talsmand for det danske mindretal ikke kunne have siddende på sig. Men det er uklart, om han – hvis han havde været ubunden af Sydslesvig – egentlig støttede Vaabens nationalsocialistiske visioner.

Nogle uger forinden havde de to dog en mere religiøs-filosofisk diskussion.³⁹ De drøftede den såkaldte Oxfordbevægelse, som Kronika bekendte sig som "en absolut tilhænger af." Oxfordbevægelsen var dannet af amerikaneren Frank Buchman og fik op gennem 1930'erne nogen udbredelse i Danmark, blandt andet med præsten og dramatikeren Kaj Munk og den konservative politiker Ole Bjørn Kraft som kendte tilhængere.⁴⁰ Buchman troede på, at udbredelsen af troen og helliggørelsen kunne føre til verdensfred, og bevægelsen var i stigende grad kritisk over for nazismen og fascismen. Kronika forklarede videre, at han var kommet til den erkendelse, at "Kristus er min fører også i politiske spørgsmål." Det, mente han, hang godt sammen med kampen for danskheden i grænselandet. Det var Vaaben meget uenig i, idet han mente, det var helt galt at blande "Oxford" ind i grænsekampen, fordi denne i givet fald ville blive yderligere svækket. Kronika forklarede også, at "kristendom og socialisme hører sammen – naturligvis mener jeg national socialisme." Også her er det uklart, om han dermed henviste til nationalsocialismen som ideologi, eller om det alene var tænkt som en sammenknytning af kristendom med socialisme ud fra et nationalt perspektiv.

Kronika udgav mange år efter krigens afslutning bogen *Hvorfor Holocaust?*, og med bogens undertitel *Nazismens religiøse vanvid* angav han samtidig svaret på spørgsmålet i hovedtitlen.⁴¹ Men allerede i 1946 udgav han dobbeltartiklen "Hitler vilde fælde Kristus" i *Nationaltidende*, som angiveligt var manuskriptet fra et foredrag, han holdt på Liselund Menighedsskole i sommeren 1939.⁴² I forsvarsskriftet af 5. september 1946 henviste han netop til dette foredrag som bevis på, at han på dette tidspunkt var en stærk modstander af Hitler og det nazistiske regime. I dobbeltartiklen var han sønderlemmende i kritikken af nazismens forhold til kristendommen:

Nationalsocialismens Gud er staten, nationen, folkefællesskabet. Dens Messias er Føreren, personificeret i Adolf Hitler. Dens Satan er jøden. Nationalsocialismen er faktisk det samme som en tysk messianisme af udpræget antikristelig karakter.⁴³

I forsvarsartiklen henviste Kronika direkte til Liselunds mangeårige leder, pastor Niels Dahl, der kort efter krigens afslutning havde mindet Kronika om det stærkt antinazistiske foredrag, han havde holdt i 1939.

Kronika skrev igen to breve til Vaaben henholdsvis 28. februar og 3. november 1938.⁴⁴ I begge breve beklagede han, at han ikke havde nået at anmelde Vaabens *Danmarks Historie*, og forklarede, at det skyldtes meget store problemer for ham som mindretallets og *Flensborg Avis'* repræsentant i Berlin, idet "de danske i Sydslesvig er ude i meget hårdt vejr. Det gælder om at være eller ikke være." Det må opfattes som en stærk kritik af den linje, det nazistiske regime anlagde over for det danske mindretal, og dermed – om end mere indirekte – en generel kritik af det nazistiske styre. Han sluttede det sidste brev med at konstatere, at selv om Vaaben var utilfreds med ham, havde han siden 1919 "dag for dag stræbt efter, så godt jeg vidste og formåede, at tjene Danmarks nationale sag."

Social-Demokratens reaktion på Kronikas forsvarsartikel

Selv om det kan være et smukt menneskeligt træk at erkende egne fejl, ligesom det kunne være med til øge Kronikas troværdighed, så var det en strategisk fejl, at han erkendte sit manglende opgør med nazismen i første halvdel af 1930'erne. Det var især *Social-Demokraten*, der med chefredaktøren Peder Tabor i spidsen gik i kødet på Kronika. I en lederartikel 6. september 1946 blev indholdet af Kronikas forsvarsartikel fra dagen før kommenteret, og det blev understreget, at "vi anser det indtil videre for aldeles utænkeligt, at denne pressemand [...] skulle have haft et utilladeligt forhold til nazi-myndighederne."⁴⁵ Til gengæld faldt man over Kronikas erkendelse af ikke fra starten at have taget afstand fra det nazistiske regime og konstaterede: "Ja, det tør nok siges at være en fejl, en meget betydelig fejl." Selv om *Social-Demokraten* anerkendte Kronikas senere meritter, herunder især indberetningerne i begyndelsen af april 1940, så var det alligevel en kendsgerning, at "han gennem tre år på nærmeste hold var vidne til nazi-tyranniets rædsler, dets korrupsion og fornedrelse uden at kunne gennemskue dette umenneskelige system." Derfor burde han nu "pålægge sig selv en vis tilbageholdenhed og stemme tonen ned, når han nu kritiserer sejrherrene i kampen mod nazismen og forsøger sig som politisk vejleder for den danske offentlighed." Det var en henvisning til, at det i væsentlig grad var briterne, som havde besejret det nazistiske regime, og at Kronika var et stærkt kort for det danske mindretal i grænsekampen i den umiddelbare efterkrigstid.

I den første lederartikel i *Social-Demokraten* om Kronika var der kun en vag henvisning til hans engagement for det danske mindretal – men det ændrede sig i en ny lederartikel et par dage senere.⁴⁶ I mellemtiden havde *Berlingske Tidende* bragt en artikel med en forklaring på, hvad anklagerne mod Kronika gik ud på. Her fremgik det, at det fra "sædvanligvis meget velinformerede kredse i Flensborg" forlød, at "det britiske efterretningsvæsens politiske afdeling" havde fundet en sagsmappe i "de hemmelige tyske kartoteker", som man ønskede at få verificeret. *Berlingske* noterede videre, at anklagerne ikke havde noget at gøre med Kronikas "arbejde for den sydslesvigske danskhed."⁴⁷ Kronika havde også selv været på banen med udtalelser i *Nationaltidende* om de britiske myndigheders behandling af det danske mindretal, hvor han var meget utilfreds med de britiske krav til mindretallets organisatoriske og politiske forhold samt til de indskrænkede muligheder for mindretallets foreninger for at optage nye medlemmer.⁴⁸ Det fik *Social-Demokraten* på banen med en kras kritik af Kronika i forhold til hans engagement i Sydslesvig:

Man må nok spørge, hvilket mandat red. Kronika har til at bebude – eller snarere provokere – illegal virksomhed fra det danske mindretals side. Opfordre han nogensinde mindretallet – som han dengang repræsenterede – til ulovligheder mod nazi-tyranniet? Gik han selv i spidsen? Nej, han troede – som han selv har skrevet – i samfulde tre år på nazisternes løfter.⁴⁹

Derfor havde Kronika bare at stikke piben ind og lade være med at bebude ulovligheder "over for de magter, der besejrede nazismen." I Tabors og *Social-Demokratens* øjne hang de to ting sammen, og man kan mistænke avisen for at se en chance for at stække det danske mindretals krav om en ny folkeafstemning i Sydslesvig ved at ramme Kronika. I september-oktober 1946 gik de politiske bølger i Danmark højt, idet den britiske regering i et åbent memorandum af 9. september 1946 havde stillet et ultimatum til den danske regering om enten at kræve, at Sydslesvig kom til at tilhøre Danmark, eller at man fra dansk side helt lod være med at blande sig i forholdene i Sydslesvig. Memorandummet kom efter et længere forløb, hvor den danske statsminister Knud Kristensen fra Venstre under foredrag rundt om i Danmark lagde op til, at det ville være ret og rimeligt, hvis der blev gennemført en ny folkeafstemning i Sydslesvig. Det var oppositionspartiet Socialdemokratiet lodret imod, og de fik med støtte fra Det radikale Venstre

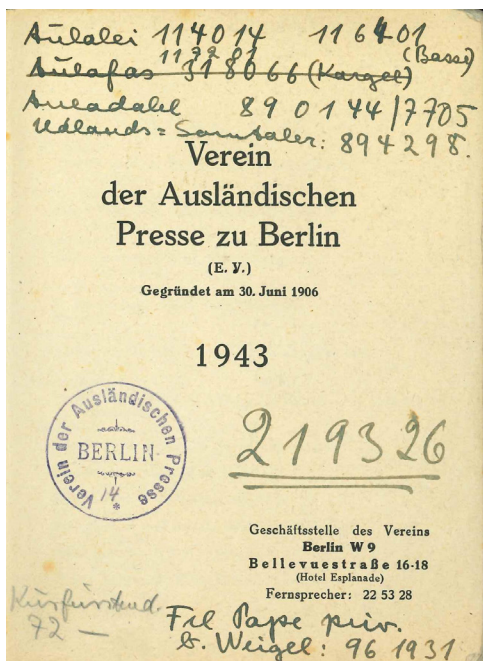
gennemtrumfet, at den danske regering den 19. oktober 1946 svarede briterne, at Danmark ikke gjorde krav på Sydslesvig.⁵⁰ Knud Kristensens opbakning til ønsket om en sydslesvigsk folkeafstemning hang i høj grad sammen med den voldsomt stigende opbakning i Sydslesvig til det danske mindretal og et stort folkeligt ønske i Danmark om, at Sydslesvig fremover skulle være en del af Danmark.⁵¹ Venstre skovlede stemmer ind på grænsespørgsmålet, og at få tvunget mindretallets stærke kort, Jacob Kronika, til at trække sig fra politisk aktivitet ville være en fordel for Socialdemokratiet.

Det tyske mindretals avis, *Der Nordschleswiger*, berettede også om anklagerne mod Kronika og især om hans forsvar i *Nationaltidende*.⁵² Her angreb chefredaktøren, Ernst Siegfried Hansen, til gengæld Kronika for at have spioneret imod Tyskland. Det var én ting, at Kronika havde spioneret til fordel for Danmark, og det havde Hansen en vis forståelse for, men "vi tror ikke, det er muligt at finde navnet på en eneste tysk nordslesviger, der har optrådt lige så illoyalt over for Danmark, som Kronika har været det over for Tyskland." Baggrunden for den opfattelse var Kronikas oplysning om, at

... jeg adskillige uger inden det nazistiske overfald på Sovjetunionen fandt sted, begav mig til den Sovjetrussiske ambassade på Unter den Linden i Berlin og underrettede en derværende russisk embedsmand, der havde hørt til mine kolleger blandt udlandsjournalisterne, om de tyske angrebsplaner. Vi var nogle stykker i Berlin, der på en særlig måde havde fået nys om disse tyske planer.⁵³

Kronika betegnede det selv som spionage imod Tyskland, og det var Hansen helt enig i. *Der Nordschleswiger* satte det i sammenhæng med, at det tyske mindretal bredt i Danmark blev opfattet som illoyalt over for Danmark under krigen, hvorfor mange af mindretallets mænd var eller havde været interneret i Faarhuslejren. Også *Der Nordschleswiger* regnede Kronika som én af det danske mindretals absolutte topledere, som arbejdede for Sydslesvigs løsrivelse fra Tyskland, hvilket avisen var stærkt imod.

I det efterladte kildemateriale efter Kronika er der intet, som antyder, at han havde sympati for kommunismen eller for Sovjetunionen – tværtimod. I marts 1946 blev han opfordret til at træde ind i *Frit Danmarks* journalistgruppe, hvor formålet var at bevare et tværpolitisk, journalistisk forum, der skulle sikre, at den danske presse blev "et mere pålideligt redskab for de demokratiske anskuelser, hvorpå fremtiden

Gennem de mange år i Berlin var Jacob Kronika medlem af foreningen for udenlandske journalister. Han var i flere år med i bestyrelsen og også formand i en periode. Det var med til at sikre ham et meget stort netværk i den tyske hovedstad. Billedkilde: ADCB: P29-27-12.

skal bygges.”⁵⁴ I sit svarbrev forklarede Kronika, at han var beæret over henvendelsen, men at han ikke mente sig berettiget til at træde ind i denne journalistgruppe. Det var lidt på skrømt, men han gjorde samtidig opmærksom på, at ”min politiske holdning er udpræget antikommunistisk. Det ville jeg aldrig kunne lægge skjul på. Jeg er ikke antirussisk, men, som sagt, antikommunistisk.” Kronika kom alligevel med i *Frit Danmarks* journalistgruppe, som dog aldrig kom til at spille nogen særlig rolle.

Kronika havde et godt navn i nationalkonservative kredse i Danmark, blandt andet i den såkaldte Højgaard-kreds.⁵⁵ Det var en kreds af meget dansknationale mænd, der var samlet omkring ingeniøren og erhvervsmanden Knud Højgaard. Kredsen er især kendt for den 14. november 1940 at have sendt et brev til Christian X med en opfordring til, at han udskiftede den danske samlingsregering og indsatte en ny regering med Prins Axel som statsminister.⁵⁶ Kronika forklarede den 26. september 1945 til *Berlingske Aftenavis*, at

... henvendelsen til Kongen var færdig, længe inden han gav sine oplysninger, og at han intet havde med selve aktionen at gøre. Han har kun informeret kredsen om forhold og stemninger i Berlin.⁵⁷

Baggrunden for den udtalelse var, at Kronika den 2. november 1940 havde holdt et oplæg for flere af de ledende mænd inden for Højgaard-kredsen, hvor han kom med sin vurdering af risikoen for, at de centrale myndigheder i Berlin ville gennemtrumfe et regimeskifte i Danmark og indsætte Frits Clausen som ny statsminister. Men han distancerede sig altså fra kredsens henvendelse til Kongen, som den senere formand for Grænseforeningen Holger Andersen og den konservative historiker Vilhelm la Cour var hovedforfattere til.⁵⁸ Han havde nær kontakt til begge, både før og efter henvendelsen i november 1940. Der er mange uklarheder i forhold til kredsens henvendelse til Kongen, især med hensyn til motiverne dertil.⁵⁹ Der er dog enighed om, at Højgaard-kredsen ikke var nazistisk / fascistisk orienteret, men derimod meget dansknationale mænd. Diskussion har derfor mest drejet sig om, hvorvidt henvendelsen til Kongen skyldtes, at kredsen søgte at tjene dens egne økonomiske interesser, eller om den faktisk – som medlemmerne selv hævdede efter befrielsen – ville sikre Danmark mod en nazistisk magtovertagelse.

Højgaard-kredsens henvendelse til Kongen blev undersøgt af Den parlamentariske Kommission i årene efter befrielsen, og flere af deltagerne blev afhørt. Det var især Holger Andersen og Niels Høst, en førende erhvervsleder og tidligere gesandt, som beskrev Kronikas betydning for kredsens henvendelse til Kongen.⁶⁰ Andersen oplæste under afhøringen 18. juni 1947 et resumé af Kronikas oplæg, som angiveligt var nedskrevet umiddelbart efter oplægget i november 1940, men det virker – som også Jakob Meile har anført – tvivlsomt, om resuméet er samtidigt. Ydermere er der et stort indholdsmæssigt og sprogligt sammenfald mellem Andersens oplæste tekst under afhøringen i juni 1947 og Kronikas fremstilling af forløb og indhold i et brev, han sendte til Andersen 7. februar 1946.⁶¹ Ifølge begge disse beretninger havde Kronika på mødet oplyst, at især den tyske udenrigsminister, Joachim Ribbentrop, sammen med Nordische Verbindungsstelle – en nazistisk organisation, der havde med de nordiske lande at gøre – og SS ville fjerne samlingsregeringen og "gøre Frits Clausen til magthaver."⁶² I det tyske propagandaministerium troede man dog ikke på en nazistisk regering i Danmark, fordi man ikke regnede Frits Clausen og DNSAP som nogen reel mulighed. I stedet "syslede de med tanken om et "autoritært" styre i Danmark." Det førte ifølge Kroni-

ka til, at der blandt "mine danske venner" opstod den tanke, "om ikke det kunne være muligt forbigående at ofre noget af det parlamentariske demokratis former for at redde selve demokratiet."

Holger Andersen, Niels Høst og Percy Ipsen, der alle hørte Kronikas oplæg, og alle var med i Højgaard-kredsen, var enige om, at Kronikas budskaber fik stor betydning for, at man henvendte sig til Kongen et par uger senere.⁶³ De var også enige i, at ordlyden i henvendelsen stort set var på plads inden Kronikas oplæg, men oplægget havde skabt en stærk oplevelse af, at der måtte handles hurtigt for at forhindre indsættelsen af en Frits Clausen-regering.

Selv om der er tale om efterkrigsbetragtninger, der blev afgivet under særlige forhold for de implicerede, tyder det på, at det var en stærkt nationalkonservativ kreds, som gik sammen og forsøgte at få udskiftet samarbejdsregeringen for at forhindre en nazistisk magtovertagelse i Danmark. Det kunne være problematisk nok, men Kronika blev aldrig selv afhørt om sin deltagelse i forløbet op til Højgaard-kredsens henvendelse til Kongen. Alligevel må Kronikas advarende oplæg tages som et udtryk for, at han i hvert fald i efteråret 1940 fungerede som en slags informant for en nationalkonservativ kreds i København, der var stærkt bekymret ved udsigten til en mulig Frits Clausen-regering.

Social-Demokraten gentog angrebet på Kronika i en lederartikel 30. januar 1947, og det var også denne gang som en del af en avis-disput mellem *Nationaltidende* og *Social-Demokraten*.⁶⁴ Dagen forinden havde *Nationaltidende* angrebet den socialdemokratiske formand, den senere danske statsminister Hans Hedtoft, for sammen med formanden for Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD), Kurt Schumacher, at nægte socialdemokraterne i Flensborg retten til at gå ind for en ny folkeafstemning i Sydslesvig.⁶⁵ I *Social-Demokratens* gensvar blev anklagerne mod Kronika for ikke fra begyndelsen at have taget afstand fra det nazistiske regime taget op igen, samtidig med at *Nationaltidende* blev angrebet for uberettiget at anklage Hedtoft. Anklagepunkterne var de samme som fire måneder tidligere, men nu også med kritik af, at Kronika ved krigsafslutningen svigtede det danske mindretal ved at flygte til Danmark og søge om dansk statsborgerskab. For han

... overtog nu i *Nationaltidende* rollen som den danske Sydslesvig-bevægelses højst talende ordfører. Og samtidig dermed løb han selv fra sine landsmænd. Han, der hidtil troligt havde bevaret sit tyske statsborger-

skab, søgte nu i største hast dansk indfødsret og bragte sig således i sikkerhed på den bekvemme side af grænsen.

I de følgende dage tog både *Nationaltidende* og *Information* kraftigt til genmæle over for anklagerne mod Kronika.⁶⁶ *Nationaltidendes* argumenter var ret forudsigelige, og *Social-Demokratens* udfald mod Kronika blev betegnet som "giftgasskyer". *Informations* lederartikel – der blev skrevet af chefredaktøren Børge Outze – er straks mere interessant. Her blev *Social-Demokratens* angreb på Kronika betegnet som ubeher-sket, og det blev set i direkte sammenhæng med, at "han ufortrødent arbejder for de danske sydslesvigeres sag i dansk presse og dansk of-fentlighed."⁶⁷

De fortsatte angreb fra *Social-Demokraten* fik Kronika til at skrive fem sammenhængende beretninger som svar på forskellige dele af angrebene, som han i fortrolighed sendte til flere forskellige mænd i Sydslesvig og i Danmark.⁶⁸ I Sydslesvig blev hans udlægninger sendt til chefredaktøren på *Flensborg Avis*, L.P. Christensen, og den danske forbindelsesofficer ved generalkonsulatet, oberst Hans Lunding, som han bad om at orientere "de ledende sydslesvigere inden for forskellige grene af det danske arbejde", for eksempel på et lukket møde i SSF's hovedstyrelse. Han bad også Lunding om at sende beretningerne til det danske udenrigsministerium i håb om, at statsministeren og udenrigsministeren ville læse dem.⁶⁹ De fem beretninger blev tillige sendt til chefredaktøren på *Nationaltidende*, Niels Jørgensen, samt formanden for Grænseforeningen, Holger Andersen, med anmodning om i fortrolighed at videregive dem til en kreds af politikere og journalister, ligesom Jørgensen blev anmodet om at få "nogle ledende socialdemokrater til at læse fremstillingen vedrørende min erhvervelse af dansk indfødsret."⁷⁰ I denne beretning forklarede Kronika, at han i januar 1945 havde fået udstedt et dansk pas af det danske gesandtskab i Berlin på grund af usikkerheden i forbindelse med krigsafslutningen. Det danske pas var vigtigt, da Kronika sammen med andre danske journalister og medarbejderne ved det danske gesandtskab kort efter kapitulationen i maj 1945 blev sendt til Moskva. Derfor var det naturligt for ham at søge et rigtigt dansk statsborgerskab, da han kom tilbage fra Sovjet i efteråret 1945.

Kronika og mindretalsledelsen

Det er flere gange forklaret, at Jacob Kronika både var journalist og talsmand for det danske mindretal i Sydslesvig, og at det meget vel kan tænkes at have spillet ind i de britiske militærmyndigheders "hviske-kampagne" imod ham. Men hvilken position havde han egentlig inden for mindretallet?

Kronika var i 1924-26 den første generalsekretær i Den slesvigske Forening, men valgte at trække sig for helt at hellige sig arbejdet som redaktør på *Der Schleswiger*. Da avisen omkring 1930 var i økonomisk krise og blev lagt ind under *Flensburg Avis*, valgte Kronika at stoppe som redaktør, inden han i 1932 rejste til Berlin og blev korrespondent for de dansksindede aviser i Sydslesvig og altså også for *Nationaltidende* og *Svenska Dagbladet*.⁷¹

Der Schleswigers redaktionslokaler i 1930. Jacob Kronika var redaktør for Neue Flensburger Zeitung/Der Schleswiger op gennem 1920'erne og fortsatte i nogle år med at skrive for Der Schleswiger og Flensburg Avis, også efter at han i 1932 var rejst til Berlin. Billedkilde: ADCB, B7882, ukendt fotograf.

Op gennem 1930'erne repræsenterede han mindretallet, og han udbyggede et stort politisk netværk i Berlin og i Danmark. Da forholdene spidsede til i slutningen af 1930'erne, valgte mindretalsledelsen i det nyetablerede "Folkeraad" at rette henvendelse til Kronika for at få ham til at overtage posten som generalsekretær.⁷² Han takkede pænt nej til tilbuddet, fordi han hverken mente, at han var kvalificeret til jobbet, eller at det var noget kald for ham.⁷³ Men han fortsatte sit arbejde i Berlin som mindretallets repræsentant over for de centrale tyske myndigheder.

Kort efter den tyske kapitulation blev Kronika igen opfordret til at frigøre sig fra sit arbejde i Berlin "for at tage fat på arbejdet i Sydslesvig."⁷⁴ Han var klar over, at det ikke var foreneligt med arbejdet for *Nationaltidende*, men selv om det var med vemod, var han parat til at påtage sig opgaven, for "selv de største forhold vil ikke kunne gøre én lykkelig, dersom man svigter overfor en forpligtelse." Derfor valgte han at gå aktivt ind i det sydslesvigske arbejde og boede i Flensborg det meste af 1946. På et møde i fællesbestyrelsen i Den slesvigske Forening i Flensborg den 29. maj 1946 oplyste den siddende formand, Samuel Münchow, at han ville træde tilbage, fordi han ikke mente sig kvalificeret til at varetage opgaverne i "slutkampen, som må føres på et meget højere plan", end det hidtil var sket.⁷⁵ I stedet foreslog han Kronika, for

... han er den eneste af os, der på grund af sin uddannelse og erfaringer i storpolitik er egnet til denne post. Han taler flydende fransk, engelsk, tysk og dansk og har meget gode forbindelser, som nu kan være til stor nytte for os.

Han blev derefter valgt som repræsentant til fællesrådet i Den slesvigske Forening, der var under forandring til at blive den fortsættende SSF.⁷⁶ Hen over sommeren 1946 deltog han i forhandlinger i København med politikere fra regeringen og rigsdagen, ligesom han var en meget aktiv foredragsholder i Sydslesvig og Danmark. Han var da også kørt i stilling til at skulle være SSF's nye formand, og på et hovedstyrelsesmøde 2. oktober 1946 meddelte han, at "der fra mange sider var sket henvendelser til ham om at overtage formandshvervet for Sydslesvigske Forening."⁷⁷ Han havde været i tvivl om, hvorvidt han kunne magte opgaven, men efter at han havde deltaget i det politiske arbejde i Sydslesvig gennem nogle måneder, var han kommet frem til, at han kunne gøre en indsats for SSF. Situationen efter de britiske spionanklager mod ham stillede dog sagen i et andet lys:

Den mand, der vælges til at stå i spidsen for Sydslesvigsk Forening, skal såvel indadtil som udadtil kunne repræsentere bevægelsen og særligt over for englænderne have et godt navn. Der havde været nogen diskussion om ham, og han var derfor ikke helt sikker på, at hans position var så god, som den burde være, når der skal forhandles med englænderne, og det kunne han som formand for Sydslesvigsk Forening ikke undgå.⁷⁸

Udmeldingen kom overraskende for de øvrige mødedeltagere, der i al hast måtte finde på en anden formandsløsning. Kronika foreslog i stedet, at overborgmesteren i Flensborg, I.C. Møller, blev valgt, og at der blev valgt tre næstformænd. Det udløste en længere drøftelse af, om Møller kunne vælges, når han ikke var medlem af hovedstyrelsen, og i stedet blev det besluttet at vælge ham som "præsident" – ikke formand. Kronika blev derefter valgt som én af tre næstformænd.⁷⁹

Kronika var kun næstformand frem til 13. december 1946, hvor han valgte at trække sig.⁸⁰ Oberst G.P. Henderson fra den britiske militærregering i Slesvig-Holsten havde 28. oktober 1946 sendt en besked til det danske generalkonsulat om, at Kronika gennem længere tid havde

På Sydslesvigsk Forenings (SSF) stiftende generalforsamling den 15. november 1946 ses her Jacob Kronika stående. På mødet blev han valgt til næstformand, men trak sig allerede et par uger senere på grund af briternes modvilje mod ham. Billedkilde: ADCB, B2176, ukendt fotograf.

overtrådt de privilegier, han havde som krigskorrespondent i Tyskland ved åbent at deltage i slesvig-holstensk politik. Derfor bad man konsulatet om at fortælle Kronika, at hans tilladelse til at opholde sig som krigskorrespondent i Tyskland ville blive inddraget, hvis han fortsatte denne politiske aktivitet.⁸¹ I et brev til generalsekretær i SSF, Frants Thygesen, forklarede Kronika, at han gennem lang tid havde spekuleret over briternes indstilling til hans sydslesvigske arbejde og var klar over, at briterne ikke ville lade ham "arbejde med den sydslesvigske sag i selve Sydslesvig."⁸² Hvad han gjorde andre steder, kunne de ikke forhindre. Han var kommet til den konklusion, at

... det kan ikke gavne det sydslesvigske arbejde i selve Sydslesvig, at jeg – hvis dette overhovedet er muligt – tvinger englænderne til at tolerere mig dernede. Foreløbig er det efter min overbevisning det bedste, at jeg fortrækker. [...] Er der nogen, englænderne ikke vil have i Sydslesvig, så er det mig.⁸³

I et brev fra Hans Ronald Jørgensen, som var medlem af SSF's hovedstyrelse og amtssekretær i Slesvig by, beklagede han Kronikas afgang.⁸⁴ De to havde gennem flere år haft et fortroligt forhold til hinanden, hvilket især illustreres i bogen *Midt i fjendens lejr*, hvor Kronika beskrev deres venskab i Berlin i 1943.⁸⁵ Jørgensen forklarede om reaktionen på Kronikas tilbagetræden som næstformand i SSF's hovedstyrelse, at "... alt i alt havde jeg det indtryk, at man i den gamle kreds ikke var alt for ked af, at du var bleven sat udenfor." I en fortrolig "Beretning fra Sydslesvig", som Jørgensen skrev 30. december 1946, uddybede han dette, idet han mente, det var en styrkelse af "den gamle kreds" og "en meget alvorlig svækkelse af den unge fløj."⁸⁶ Kronika var ikke direkte en del af "den unge fløj", men de unge havde tillid til ham "og kunne gennem ham opnå en hel del af, hvad de ønskede." Det er ikke helt klart, hvem de gamle og de unge var, men både Møller og Hansen tilhørte i hvert fald de gamle. Hovedkritikken mod dem var, at de ikke var aktive nok i kampen for at få gennemført en ny folkeafstemning i Sydslesvig, ligesom de ikke var indstillet på at sætte hårdt mod hårdt i forhold til de britiske militærmyndigheder.

Uden at tage Ronald Jørgensens udsagn for pålydende er det i hvert fald en antydning af, at der også internt i den danske mindretalsledelse var nogle, der var kritiske over for Kronika, og som græd tørre tårer over, at han måtte forlade ledelsen af SSF.

Sammenfatning

Angrebene på Jacob Kronika for at have været spion for det nazistiske regime standsede i foråret 1947. De britiske militærmyndigheder i Slesvig-Holsten foretog aldrig nogen officiel undersøgelse og fremførte aldrig en egentlig anklage imod ham. Kronika har selv forklaret, at "kort tid efter, at hviskekampagnen blev startet, sov den ind, og engelske officerer i Sydslesvig har senere over for mig givet udtryk for beklagelse over hele affæren."⁸⁷

De danske aviser, herunder *Social-Demokraten*, gik ikke videre med beskyldningerne mod Kronika for at have haft lidt for stor sympati for nazismen i de første år efter den nazistiske magtovertagelse i 1933. Men Kronika var tvunget til at standse sit politiske engagement i Sydslesvig, mens han kunne fortsætte som Tysklands-korrespondent for *Nationaltidende* og *Svenska Dagbladet*. Derved tabte det danske mindretal et godt kort under grænsekampen i den umiddelbare efterkrigstid, ligesom de kræfter i Danmark, som ønskede en ny folkeafstemning i Sydslesvig, mistede deres klareste sydslesvigske stemme. Om det hele tiden var de britiske militærmyndigheders og den socialdemokratiske ledelses ønske, kan man kun gisne, men resultatet var i hvert fald i begges interesse.

Det vil nok aldrig kunne siges med fuldstændig sikkerhed, om der var hold i rygterne om, at der var fundet en sagsmappe på Kronika i Gestapos arkiver, men der er ikke noget, som tyder på, at han var deres spion. Tværtimod sendte han løbende informationer fra sit kontaktnet i Berlin til det danske gesandtskab, ligesom han selv har anført, at han advarede Sovjet forud for det tyske angreb i sommeren 1941.

Det er mere uvist, om Kronika var nazistisk indstillet og i givet fald hvor meget og hvor længe. Han har selv anført, at det først var i 1936, at han havde gennemskuet nazismens ondskab, men fortsat ikke førte nogen aktiv modstand mod det nazistiske regime, hvilket han efterfølgende beklagede. Hans roman *Revolution* kan som nævnt fortolkes som en opbakning til nazismen, ligesom han i sidste halvdel af 1930'erne korresponderede med Ejner Vaaben, der var leder af Dansk National-socialistisk Parti (DNP).⁸⁸

Der hersker ingen tvivl om, at Kronika var stærkt dansk-nationalt indstillet, hvor grænsspørgsmålet og forholdene for det danske mindretal var helt afgørende for ham. Det var stærkt medvirkende til, at hans modstand mod det nazistiske regime fra slutningen af 1930'erne og under krigen var stigende. Modstanden hang også sammen med, at

han var meget troende, og at han regnede nazismen som anti-kristelig. Samlet forekommer det altså usandsynligt, at han spionerede til fordel for Gestapo eller andre nazistiske myndigheder.

KILDER

Utrykte kilder:

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB):
P29 Jacob Kronika.
161 Dansk Generalsekretariat.

Trykte kilder:

Den Parlamentariske Kommissions rapport (PKB):
Bind I og IX.

LITTERATUR

Klatt, Martin: *Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-1955*, Flensborg 2001.

Kraks Blå Bog 1981.

Kronika, Christian: "Jakob Kronika", *Broagerland*, 2003, s. 27-31.

Kronika, Jacob: *Revolution. Roman om Hitlers Tyskland*, København 1935.

Kronika, Jacob: *Lys i Vinduet. Slesvigske Dagbogsblade fra Berlin 1933-1939*, København 1957.

Kronika, Jacob: *Oplevelser i krig og fred*, Vejle 1981.

Kronika, Jacob: *Berlins Undergang. Dagbog fra Det Tredje Riges fald. Med forord af Peter Tudvad*, København 2014.

Lauridsen, John T.: *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, København 2002.

Lund, Joachim: "Virksomhedsledelse og den autoritære stat: Knud Højgaard 1878-1968", *Historisk Tidsskrift*, 2010, s. 117-165.

Meile, Jakob Kyril: *Højgaardkredsen 1940 – et ekstraparlamentarisk forsøg på regeringsdannelse*, Speciale ved Københavns Universitet 2005. Downloaded 11.8.2022 fra meile.dk/wp-content/uploads/2022/07/Hoejgaardkredsen1940.pdf.

Noack, Johan Peter: *Det sydslesvigske grænsespørgsmål 1945-1947*, Aabenraa 1991.

Rasmussen, René: "Jacob Kronika in Berlin 1939-1945", *Grenzfriedenshefte*, 1, 2002, s. 25-42.

Rasmussen, René: *Front og bro. Flensborg Avis i spil mellem Danmark og Tyskland 1930-1945*, Flensborg 2005.

Ravn, Ole: *De danske førere: fascistiske og nationalsocialistiske partier og førere i Danmark 1922-1945*, Odense 2018.

NOTER

- 1 Læs Rasmussen 2002 angående en kort biografi om Kronika. Se også opslaget om Kronika i Kraks Blå Bog fra 1981.
- 2 Ibid.
- 3 Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB), P29-14, forskellige talemanskripter fra 1946, blandt andet fra det danske mindretals årsmøder i juni 1946.

- 4 Læs Noack 1991 for en omfattende analyse af det nationale boom i Sydslesvig i den umiddelbare efterkrigstid og det danske mindretals krav om en ny folkeafstemning og en efterfølgende grænseændring.
- 5 ADCB, P29-35-4, brev fra regionalkommissær Henderson til Dansk Generalkonsulat, 26.10.1946. Ifølge Noack var Henderson meget uvenligt

- stemt over for det danske mindretal.
- 6 Nationaltidende, 5.9.1946 – "De kalder mig Nazi-Spion...". Artiklen blev også oversat til engelsk, så han var sikker på, at briterne forstod indholdet.
- 7 Noack 1991.
- 8 Klatt 2001.
- 9 Rasmussen 2005.
- 10 ADCB, P29 – Jacob Kronika.
- 11 Et eksempel på det er artiklen "Kronika: Sydslesvigs danske vil ikke acceptere, at deres organisationer indkapsles" i Nationaltidende, 6.9.1946 – dagen efter han havde bragt forsvarsartiklen.
- 12 Nationaltidende, 5.9.1946, "De kalder mig Nazi-Spion...".
- 13 ADCB, P29-53-4, udateret note med overskriften "Beskyldningerne".
- 14 ADCB, P29-53-3, brev dateret 13.2.47 af Kronika, som blev rundsendt til flere i Sydslesvig og Danmark. Guldberg var også hovedmanden bag den såkaldte "Rostock-myte", der blev skabt og undersøgt i slutningen af 1940'erne og begyndelsen af 50'erne.
- 15 RSHA var en paraplyorganisation for blandt andet kriminalpolitiet (KRIPPO), Sikkerhedstjenesten (SIPO) og Geheime Staatspolizei (GESTAPO). Citatet er fra det i foregående note omtalte brev.
- 16 ADCB, P29-53-3, brev dateret 27.2.1947 fra Niels Jørgensen til Kronika.
- 17 Nationaltidende, 5.9.1946, "De kalder mig Nazi-Spion...".
- 18 Nationaltidende, 8.4.1940, "Truslen mod Nordens Fred". Dagen forinden skrev han artiklen "Berlin mener, Norden er i overhængende Fare", hvor han påpegede, at den tyske regering forventede, at Norden inden for få dage "kan blive omdannet til en krigsskueplads."
- 19 Nationaltidende, 5.9.1946, "De kalder mig Nazi-Spion...".
- 20 Den Parlamentariske Kommission blev nedsat i sommeren 1945 af Folketinget, og en række rigsdags-politikere var med i undersøgelsen af forholdene i Danmark under besættelsen, herunder især i forhold til selve besættelsen 9. april 1940. Kommissionen blev afsluttet i 1953, og der udkom en betænkning og 13 beretninger med bilag. PKB, bind I, referat af afhøringen 17.7.1945, spalte 5-54.
- 21 Ibid., især spalte 20.
- 22 Ibid., spalte 28.
- 23 PKB, bind 2, bilag 3, s. 13-16. Udkastet til brevet findes også i ADCB, P29-54. Kodesproget mellem Vilhelm Petersen og Kronika var en blanding af dansk, tysk, sønderjysk og plattysk, som de begge beherskede.
- 24 Ibid.
- 25 Læs for eksempel opslaget om de respektive mænd i Dansk Biografisk Leksikon, som er tilgængelig på <https://biografiskeleksikon.lex.dk/>.
- 26 Nationaltidende, 5.9.1946, "De kalder mig Nazi-Spion...".
- 27 Sorø Amts Dagblad, 19.6.1937 og Viborg Stifts-Tidende 21.6.1937.
- 28 Kronika 1957, s. 73. Dagbogen er redigeret inden udgivelsen, og det er ikke muligt at vurdere, hvor omfattende redigeringen har været, idet de originale dagbogsblade er gået tabt.
- 29 ADCB, P29-36-4, Hindsgavl-talen 1937.
- 30 Nationaltidende, 5.9.1946, "De kalder mig Nazi-Spion...".
- 31 Ibid. Denne diskussion med sig selv førte han også i sin dagbog 2.8.1945, umiddelbart inden han blev frigivet fra interneringen i Moskva, jf. ADCB, P29-39-1-4.
- 32 Ibid.
- 33 Kronika 1935.
- 34 Angående Ejnar Vaaben, læs Lauridsen 2002, og Ravn 2018, s. 209-244.
- 35 ADCB, P29-13, korrespondance med Ejnar Vaaben.
- 36 ADCB, P29-13, brev dateret 12.5.1936 fra Kronika til Vaaben.
- 37 Ibid.
- 38 Ibid., brev dateret 13.4.1936 fra Vaaben til Kronika og 25.4.1936 fra Kronika til Vaaben.

- 40 Angående Oxfordbevægelsen, læs for eksempel Jakob Markussens artikel på kristendom.dk (opslag 9.4.2021) eller Christian Egander Skovs artikel på danmarkshistorien.dk (opslag 9.4.1921).
- 41 Kronika 1979.
- 42 Nationaltidende 16. og 18.3.1946, "Hitler vilde fælde Kristus".
- 43 Ibid.
- 44 ADCB, P29-13, Breve fra Kronika til Vaaben 28.2.1938 og 3.11.1938.
- 45 Social-Demokraten 6.9.1946, lederartikel med overskriften "Kronika".
- 46 Social-Demokraten 8.9.1946, lederartikel med overskriften "Kronika".
- 47 Ibid.
- 48 Nationaltidende 6.9.1946, "Kronika: Sydslesvigs danske vil ikke acceptere, at deres organisationer indkapsles".
- 49 Social-Demokraten 8.9.1946, Lederartikel med overskriften "Kronika".
- 50 Noack 1991, kapitel VII og Nissen 2013.
- 51 Nissen 2013.
- 52 Der Nordschleswiger 18.9.1946, lederartikel.
- 53 Nationaltidende 5.9.1946, "De kalder mig Nazi-Spion...". Kronika har andre steder forklaret, at den pågældende russiske journalist var Stalins nevø.
- 54 ADCB, P29-53-1, brev 21.3.1946 fra Kate Fleron til Jacob Kronika. Frit Danmark var en af de vigtigste danske modstandsorganisationer 1942-45 og udgav blandt andet det illegale blad "Frit Danmark". Det var en tilstræbt, tværpolitisk organisation, men reelt havde de danske kommunister en dominerende indflydelse. Læs for eksempel Niels Wium Olesens beskrivelse af Frit Danmark på danmarkshistorien.dk (opslag 10.4.2021).
- 55 Angående Højgaard-kredsen, læs Meile 2005 og Lund 2010.
- 56 Det er især i PKB, bind IX med tilhørende bilag, at baggrunden for kredsens henvendelse til Kongen fremgår. Meile 2005 har analyseret forløbet, her især i kapitel 2.6, s. 54-70.
- 57 Berlingske Aftenavis 26.9.45, ""Ufortjent ære at tale om Højgaard-Kredsen", siger Knud Højgaard."
- 58 Meile 2005, s. 54-58.
- 59 Læs Lund 2010, s. 210-12 for en diskussion af det.
- 60 PKB, IX, spalte 75-122, afhøring af Holger Andersen 18.6.1947, og spalte 123-162, afhøring af Niels Høst 19.6.1947. Meile 2005, har s. 59-60 kort behandlet betydningen af Kronikas oplæg 2.11.1940 for kredsen.
- 61 ADCB, P29-54, Brev dateret 7.2.1946 skrevet af Jacob Kronika.
- 62 Ibid.
- 63 PKB, IX, spalte 75-122, afhøring af Holger Andersen 18.6.1947, spalte 123-162, afhøring af Niels Høst 19.6.1947, spalte 191-222, afhøring af Percy Ipsen, 26.6.1947.
- 64 Social-Demokraten 30.1.1947, "Anklager under anklage".
- 65 Nationaltidende 29.1.1947, "En udtalelse imødeses".
- 66 Nationaltidende 31.1.1947, "Socialdemokratisk polemik" og Information 30.1.1947, "Dansk politik: Det taktiske spil om Sydslesvig" og "Socialdemokratisk angreb på redaktør Jacob Kronika".
- 67 Social-Demokraten 1.2.1947, "Smudsige midler", Nationaltidende 3.2.1947, "Socialdemokratisk historieskrivning".
- 68 ADCB, P29-53-3, fem svar skrevet af Kronika dateret 13.2.1947.
- 69 Ibid., breve dateret 14.2.1947 fra Kronika til henholdsvis Lunding og Christensen.
- 70 Ibid., breve dateret 14.2.1947 fra Kronika til henholdsvis Andersen og Jørgensen.
- 71 Læs Rasmussen 2005 vedrørende Kronikas tilknytning til den danske mindretalspresse i 1920'erne og 1930'erne. Fra slutningen af 1930'erne skrev han ikke længere for mindretalsaviserne.
- 72 ADCB, P29-12, brev dateret 20.1.1939 fra Folkeraadets bestyrelse til Kronika.
- 73 Ibid., brev dateret 30.1.1939 fra Kronika til Ernst Christiansen.

- 74 ADCB, P29-54, brev dateret 7.2.1946 fra Kronika til Holger Andersen.
- 75 ADCB, F20-6-1, protokol 1927-46. Referat fra møde i den udvidede bestyrelse 29.5.1946.
- 76 Ibid.
- 77 ADCB, I61-00-7, protokol 1945-48. Referat fra møde i hovedstyrelsen 2.10.1945.
- 78 Ibid.
- 79 Ibid. Kronika blev officielt valgt som næstformand på SSF's konstituerende møde 15.11.1946. Møller valgte at træde tilbage allerede 11.11.1946, hvorefter grosserer Cornelius Hansen blev præsident.
- 80 ADCB, P29-21-6, brev dateret 13.12.1946 fra Kronika til generalsekretær Frants Thygesen.
- 81 ADCB, P29-35-4, brev dateret 28.10.1946 fra Henderson til det danske konsulat i Flensborg og svar 19.11.1946 fra Lunding til Henderson.
- 82 ADCB, P29-21-6, Brev dateret 13.12.1946 fra Kronika til Frants Thygesen. Der blev sendt kopier af brevet til L.P. Nielsen, Niels Jørgensen, Holger Andersen, Niels Høst og Emil Blytgen-Petersen.
- 83 Ibid.
- 84 ADCB, P29-21-6, brev fra Jørgensen til Kronika 27.12.1946.
- 85 Kronika 1966.
- 86 ADCB, P131-3-2, beretning fra Sydslesvig 31.12.1946. Fra 1945 til 1948 skrev og rundsendte Jørgensen disse månedlige fortrolige beretninger fra Sydslesvig, som blev sendt til en lukket kreds i Danmark, der var tilknyttet Grænseforeningen og/eller Sydslesvigsk Udvalg af 5. maj 1945.
- 87 ADCB, P29-53-3, svar skrevet af Kronika 13.2.1947 vedrørende hans opfattelse af, at Ove Leif Guldberg stod bag anklagen.
- 88 ADCB, P29-53-13, korrespondance med Ejner Vaaben i perioden 1936-40.

Zusammenfassung

In den Jahren nach dem 2. Weltkrieg war Jacob Kronika einer der wichtigsten Akteure der dänischen Minderheit in Südschleswig. 1946 war es angedacht, ihn als Vorsitzenden von Sydslesvigsk Forening zu ernennen, aber so sollte es nicht gehen. 1946 verteidigte er sich in der dänischen Zeitung Nationaltidende gegen angebliche Anklagen der britischen Besatzungsbehörden, er hätte als Spion für das Naziregime gearbeitet. Kronika war in den Jahren 1932-45 Journalist in Berlin gewesen und hatte ein grosses Netzwerk von Kontakten, darunter auch verschiedene Nazi-Behörden. In seinem Verteidigungsartikel versuchte er die Anklagen zurückzuweisen, gab aber zu, dass es Jahre gedauert hatte, bis er das Naziregime durchschaut hatte. Der Artikel führte zu weiteren Angriffen, besonders von der dänischen Zeitung Social-Demokraten.